

WOLFGANG WIESHAIDER*

SESSA CZYLI PRZESTRZEŃ DLA MNIEJSZOŚCI
RELIGIJNYCH

Jednym z zadań krajowych prawodawców jest zagwarantowanie przestrzeni dla nieskrępowanego praktykowania religii. Największy wpływ na przepisy państwowe ma religia większości. Niemniej jednak wyznawcy mniejszości religijnych posiadają w tej przestrzeni swoje miejsce, precyzowane w orzecznictwie, którego zadaniem jest dostosowanie i godzenie ich potrzeb, w sposób rozsądny i proporcjonalny, z interesem publicznym oraz interesem innych obywateli. Sprawa *Francesco Sessa przeciwko Włochom*¹ zasługuje w tym kontekście na uwagę z dwóch powodów: po pierwsze dlatego, że władze krajowe nie zamierzały kierować się dotychczasowym orzecznictwem europejskim dotyczącym świąt mniejszości religijnych², po drugie – ponieważ nieprzychylnie stanowisko większości sędziów Europejskiego Trybunału Praw Człowieka opiera się na niejasnych podstawach.

* Prof. dr, Department of Legal Philosophy, Law of Religion and Culture, Faculty of Law, University of Vienna, Schenkenstraße 8-10, 1010 Wien, Austria, e-mail: wolfgang.wieshaider@univie.ac.at

¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 3 kwietnia 2012 r. (28790/08) w sprawie *Francesco Sessa przeciwko Włochom*.

² Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich z 27 października 1976 r. (130/75) w sprawie *Vivien Prais przeciwko Radzie Wspólnot Europejskich*; decyzja Komisji Praw Człowieka z 13 stycznia 1993 r. (18960/91) w sprawie *S. H. & H. V. przeciwko Austrii*.

OKOLICZNOŚCI

Francesco Sessa, skarżący, jest obywatelem Włoch wyznania mojżeszowego, członkiem społeczności żydowskiej w Neapolu. Jako prawnik reprezentował jedną z dwóch stron w postępowaniu karnym mającym za przedmiot działalność kilku banków. Rozprawę mającą na celu przesłuchanie świadka wyznaczono na początek czerwca 2005 roku³. Ze względu na nieobecność sędziego śledczego, jego zastępca zaproponował stronom dwa nowe terminy, które przypadały w dni świąt *Jom Kippur* (Dzień Pojednania) i *Sukkot* (Dzień Szałasów).

Skarżący natychmiast złożył wniosek o odroczenie rozprawy, odwołując się nie tylko do wolności religijnej, ale również do ustawy nr 101/1989 o stosunkach pomiędzy Państwem i Związkiem Gmin Żydowskich, a mianowicie do artykułów 4 i 5 odnoszących się do poszanowania uroczystości religijnych⁴. Sędzia nie przychylił się do tego wniosku, a organy odwoławcze potwierdziły negatywną decyzję sędziego śledczego (§ 5-17). Ostatecznie, rozprawa mająca na celu przesłuchanie świadka miała miejsce w dniu *Jom Kippur*, pod nieobecność skarżącego, który wypełniał swoje obowiązki religijne. Sędzia odnotował, że adwokat był nieobecny ze względów osobistych. Prokurator i obrońcy oskarżonych sprzeciwili się wnioskowi Sessa, któremu poparcia udzielił jedynie adwokat innego pokrzywdzonego (§ 11). Po wyczerpaniu środków krajowych, Sessa skierował skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z zarzutem dotyczącym przede wszystkim naruszenia jego wolności do uzewnętrzniania religii (§ 29).

Rząd włoski wysunął trzy argumenty, aby pokazać, że potrzeby religijne skarżącego nie mogły być brane pod uwagę. Po pierwsze zwrócono uwagę, że prawo do obchodzenia świąt religijnych, ustanowione w art. 5 ust. 1 ustawy nr 101/1989, nie jest bezwarunkowe, ale musi być dostosowane do wymagań najważniejszych państwowych instytucji publicznych zgodnie z art. 4 ust. 2 ustawy. Ponadto zauważo-

³ Manfred von Maiwald, *Einführung in das italienische Strafrecht und Strafprozessrecht* (Frankfurt am Main: Peter Lang 2009), 208-210.

⁴ *Norme per la regolazione dei rapporti tra lo Stato e l'Unione delle Comunità ebraiche italiane*, „Gazzetta Ufficiale” 69/1989 – Suppl. Ord. 21.

no, że obecność adwokata powoda w trakcie rozprawy podczas przesłuchania świadków nie jest konieczna i adwokat mógł wyznaczyć zastępcę (§ 32).

WYROK

Niewielka większość sędziów, stosunkiem głosów cztery do trzech, przytoczyła dwa ostatnie argumenty rządu, dodając, że skarżący nie wykazał, że był poddany naciskom zmierzającym do tego, aby zmienić swoje przekonania religijne albo że nie mógł manifestować swojej religii lub przekonań (§ 37). Większość sędziowska nie była przekonana o zaistnieniu ingerencji w prawo skarżącego do manifestowania religii. Wyrażono przy tym przekonanie, że nawet gdyby przyjąć, że doszło do ingerencji była ona przewidziana przez prawo, uprawniona ze względu na ochronę praw innych osób, a w szczególności praw stron postępowań sądowych do korzystania z właściwego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości oraz poszanowania zasady rozstrzygania spraw w rozsądnym terminie (§ 38). Sędziowie doszli do tego przekonania, nie weryfikując ani proporcjonalności zastosowanych środków, ani niezbędności ingerencji w społeczeństwie demokratycznym.

W celach porównawczych należy uwzględnić w tym miejscu wyroki dotyczące problemu pogodzenia ze sobą wymagań religijnych i czasu pracy, jakie podjęte zostały w sprawach: *Konttinen przeciwko Finlandii*⁵, *Stedman przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁶ i *Kosteski przeciwko Macedonii*⁷.

Na pierwszy rzut oka sprawa *Konttinen przeciwko Finlandii* wydaje się podobna: adwentysta dnia siódmego pracował dla fińskiej spółki kolejowej. W piątki jego praca kończyła się ok. godz. 19.00 już podczas trwania szabat w miesiącach zimowych. Z zamiarem zacho-

⁵ Decyzja Komisji Praw Człowieka z 3 grudnia 1996 r. (24949/94) w sprawie *Konttinen przeciwko Finlandii*.

⁶ Decyzja Komisji Praw Człowieka z 9 kwietnia 1997 r. (29107/95) w sprawie *Stedman przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 13 kwietnia 2006 r. (55170/00) w sprawie *Kosteski przeciwko Macedonii*, zob. komentarz Wolfganga Wieshaidera w: *Österreichisches Archiv für Recht & Religion* 56 (2009): 98-104.

wania odpoczynku szabatowego *Konttinen* opuścił swoje miejsce pracy wcześniej, informując o tym swojego przełożonego. Z racji tego, że starania pracodawcy mające na celu przesunięcie go na inne stanowisko nie powiodły się z braku dostępnych miejsc, urzędnik zaproponował odpracowanie godzin nieobecności w miesiącach letnich. Pracodawca nie odpowiedział na jego wniosek. Rząd zakwestionował skargę uznając, że skarżący mógł skorzystać z urlopu w piątki w miesiącach zimowych. Natomiast Komisja Praw Człowieka uznała, że nie naruszono wolności religijnej chronionej przez art. 9 EKPC, ponieważ zwolnienie urzędnika nastąpiło nie ze względu na przekonania religijne, ale z powodu odmowy respektowania godzin pracy. Według Komisji art. 9 EKPC chroni przede wszystkim sferę przekonań osobistych i religijnych, a urzędnik mógł zrezygnować z pracy. Mimo że czas pracy jest ułożony w ten sposób, że powszechnie przyjętym dniem tygodniowego odpoczynku jest niedziela, Komisja oddaliła zarzut dyskryminacji, przyrównując sytuację urzędnika wyłącznie do sytuacji członków innych mniejszości religijnych, które również nie posiadają prawa do specjalnego dnia odpoczynku tygodniowego, a nie do sytuacji większościowej grupy religijnej kraju. Komisja zignorowała fakt, że ustawa ustalająca tygodniowy dzień odpoczynku w niedzielę prowadzi do nierównego traktowania wyznawców religii, u których dzień świąteczny przypada w inne dni. Taki konflikt nie może zostać rozwiązany na poziomie ingerencji, lecz tylko na poziomie określenia granic manifestacji przekonań religijnych.

W sprawie *Stedman przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, gdzie skarżąca była chrześcijanką, sprzeciwiającą się regularnej pracy w niedzielę u prywatnego pracodawcy, Komisja Praw Człowieka przytoczyła ten sam argument, którego użyła w sprawie *Konttinen przeciwko Finlandii*.

Choć wydawać by się mogło, że sprawa *Kosteski przeciwko Macedonii* także dotyczy świąt religijnych kolidujących z godzinami pracy, w rzeczywistości dotyczy ona kwestii przynależności religijnej. W sprawie *Kosteski przeciwko Macedonii* należy stwierdzić, że prawo macedońskie zapewnia dni wolne od pracy wyznawcom wszystkich religii, a Europejski Trybunał Praw Człowieka w ust. 37 wyroku w tej sprawie, po prostu odwołał się do spraw *Konttinen* i *Stedman*.

Dwie powyższe sprawy łączy to, że dni i godziny religijnego odpoczynku tygodniowego skarżących były sprzeczne z harmonogramem pracy przedsiębiorstwa. Komisja Praw Człowieka pojmuje zakres ochrony art. 9 ust. 1 EKPC bardzo wąsko, nie zważając, że obejmuje on również prawo do uzewnętrzniania religii poprzez praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach. W związku z powyższym powinna była rozważyć proporcjonalność podjętych środków i określić rolę państwa w aktywnej ochronie posiadaczy podstawowego prawa w przypadku prywatnego pracodawcy. Europejski Trybunał Praw Człowieka zajął się tym szczegółowo w kolejnych przypadkach⁸.

Niezależnie od tego, że Sessa nie jest pracownikiem, konflikt zobowiązań nie był ani możliwy do przewidzenia, ani powtarzający się. Był on natomiast oparty na konkretnych propozycjach ograniczających się do wyznaczenia terminu rozprawy mającej na celu przesłuchanie świadka. Większość sędziów powinna była uwzględnić to rozróżnienie. Co więcej, większość sędziowska nie przytoczyła ani stosownej decyzji Komisji w sprawie *S. H. i H. V. przeciwko Austrii*, ani wyroku Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich w sprawie *Prais przeciwko Radzie Wspólnot Europejskich*.

NARUSZENIE

Religie związane są z cyklem natury, a ich święta obchodzi się w określonych porach roku. Uroczystości połączone są z obrzędami i ceremoniami przestrzeganymi przez wyznawców w ramach stałe-

⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 23 września 2010 r. (425/03) w sprawie *Obst przeciwko Niemcom*; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 23 września 2010 r. (1620/03) w sprawie *Schüth przeciwko Niemcom*; wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 3 lutego 2011 r. (18136/02) w sprawie *Siebenhaar przeciwko Niemcom*. Zob. *Österreichisches Archiv für Recht & Religion* 59 (2012): 222; także: Brigitte Schinkele, „Kirchliches Arbeitsrecht in der aktuellen Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte”, *Österreichisches Archiv für Recht & Religion* 59 (2012): 155-173; Harald Christian Scheu, „Autonomie cirkve v pracovněprávních záležitostech jako součást ochrany náboženských menšin”, in *Právní postavení náboženských menšin*, ed. Harald Christian Scheu, Jakub Kříž, Kateřina Děkanovská, (Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013), 73-82.

go podtrzymywania i ożywiania związków z wyznawaną religią⁹. Należą one do podstawowego obszaru wolności religijnej, do którego w sposób bezpośredni odnosi się formuła czynności rytualnych (art. 9 ust. 1 EKPC)¹⁰. Niewłaściwa argumentacja spowodowałaby *de facto* unieważnienie ochrony prawa podstawowego. U podstaw konkretnych sporów leży konflikt interesów: jedna ze stron postrzega konflikty z punktu widzenia religii, dla drugiej wynikają one z zupełnie innych przyczyn. Decyzja sędziego śledczego i późniejszych organów o odrzuceniu wniosku pana Sessa i wyznaczeniu terminu rozprawy w dniu *Jom Kippur* naruszyła jego wolność religijną, gdyż to właśnie ona zmusiła wnioskodawcę do dokonania wyboru pomiędzy zobowiązaniami zawodowymi na podstawie art. 401 włoskiego kodeksu postępowania karnego¹¹ a obowiązkami religijnymi. Mniejszość sędziowska Trybunału w Strasburgu słusznie zauważyła w zdaniu odrębnym, że art. 401 ust. 1 kodeksu stanowi, że pozwany strony pokrzywdzonej ma prawo do uczestniczenia w rozprawie, której celem jest bezpośrednie przesłuchanie świadka¹². A więc to od obrońcy i tylko od niego zależy decyzja dotycząca korzystania lub nie z przysługującego mu prawa¹³.

UZASADNIENIE

Wskazany wyżej argument – który nawet większość sędziów musiała częściowo podzielać – uzasadnia zakres sprawy, a zwłaszcza zbadanie konieczności i proporcjonalności naruszenia. Kryterium, już przyjęte przez sędziego śledczego, jak i krajowe organy sądownicze (§ 12), a także przez rząd włoski w swojej argumentacji przed Europejskim

⁹ Philippe Borgeaud, "Feste/Feiern, I. Religionswissenschaftlich," in *Religion in Geschichte und Gegenwart*, 4 ed., vol. III, kol. 86 n.

¹⁰ Nikolaus Blum, *Die Gedanken-, Gewissens- und Religionsfreiheit nach Art. 9 der Europäischen Menschenrechtskonvention*, (Berlin: Duncker & Humblot, 1990).

¹¹ *Codice di procedura penale, Decreto del Presidente della Repubblica 22 settembre 1988 n° 447*, "Gazzetta Ufficiale" 250/1988 – Suppl. Ord. 92.

¹² Maiwald, *Einführung*, 209.

¹³ Giuseppe Barone, in *Commentario breve al Nuovo codice di procedura penale*, ed. Vittorio Grevi, 2 ed., (Padova: CEDAM, 1994), 679-680.

Trybunałem Praw Człowieka (§ 33) oraz przez sam Trybunał (§ 38), odnosi się do czasu trwania procesu i prawa stron do uzyskania wyroku w rozsądnym terminie (art. 6 ust. 1 EKPC).

Sędzia nie mógł wybrać dowolnej daty w okresie od czerwca do października 2005 roku, aczkolwiek wydaje się dziwne, że był w stanie znaleźć tylko dwa możliwe terminy. Wszystkie strony musiały już znieść kilkumiesięczne opóźnienie wskutek zaistnienia przeszkód w wykonywaniu obowiązków sędziego. I chociaż zaproponowanie dwóch październikowych terminów jest z pewnością środkiem odpowiednim, to zastosowane środki nie wydają się proporcjonalne do zamierzonego celu. Większość sędziów odwoływała się do sprawy *Casimiro i Ferreira przeciwko Luksemburgowi*¹⁴. Jednak ta sprawa różni się od omawianego przypadku, dotyczy bowiem uczęszczania do szkoły w soboty uczniów będących adwentystami. Mimo że prawo przewiduje rozwiązanie pozwalające dyrekcji szkoły zwolnić ucznia z obowiązku chodzenia do szkoły od ośmiu do trzydziestu dni w ciągu roku szkolnego, dyrekcja nie zgodziła się na skorzystanie z możliwości godzenia interesów, ponieważ nie chciała w ten sposób tworzyć systemu regularnych nieobecności, argumentując, że przeszkadzałoby to innym uczniom. Ten właśnie argument, nazwany przez sędziów zakłóceniem systemu szkolnego wydaje się być tutaj prawdziwą przyczyną odrzucenia wniosku. W demokratycznym społeczeństwie podstawowe prawa służą przede wszystkim ochronie mniejszości¹⁵. Są narzędziem systemu prawnego, służąc godzeniu potrzeb i interesów większości i mniejszości. To zrównoważenie uzyskuje się przez wyważenie różnych argumentów, a nie przez unikanie konfrontacji z sytuacjami osób, których dotyczą, jak to uczyniła większość sędziów w pierwszej części wyroku, albo przez odniesienia do teorii bez objaśnienia właściwej motywacji. Przyjęta argumentacja ogranicza krąg beneficjentów praw do większości społecznej – w przypadku *Sessa*, jak w przypadku *Casimiro i Ferre-*

¹⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 27 kwietnia 1999 r. (44888/98) w sprawie *Martins Casimiro & Cerveira Ferreira przeciwko Luksemburgowi*.

¹⁵ Wolfgang Rüdner, „Leistungsrechte,” in *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa II. Grundrechte in Deutschland: Allgemeine Lehren I*, ed. Dieter Merten i Hans-Jürgen Papier, (Heidelberg: C.F. Müller, 2006), § 40, n° 48.

ira. Fakt, że większość sędziów nie wzięła pod uwagę argumentów ze sprawy *S. H. i H. V. przeciwko Austrii* jest niezrozumiałe i świadczy o wadliwości uzasadnienia wyroku, zwłaszcza, że kolegium sędziowskie dobrze je znało. Uzasadnienie nie przekonuje, ponieważ – jak wyjaśniono w zdaniu odrębnym – nie ma w tym przypadku dowodów, że wniosek skarżącego, gdyby został przyjęty, spowodowałby zakłócenie w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości. Oczywiście, złożony wniosek o odroczenie rozprawy mógł spowodować pewne niedogodności administracyjne, takie jak chociażby konieczność ponownego zawiadomienia stron procesu o terminie rozprawy. Jednakże według mniejszości sędziowskiej jest to rzecz mało istotna i stanowi niewielką cenę za poszanowanie wolności religijnej w społeczeństwie wielokulturowym (§ 13). Trudno się z tym nie zgodzić.

BIBLIOGRAFIA

- Barone, Giuseppe. In *Commentario breve al Nuovo codice di procedura penale*, edited by Vittorio Grevi, 2 éd., 679-680, Padova: CEDAM, 1994.
- Blum, Nikolaus. *Die Gedanken-, Gewissens- und Religionsfreiheit nach Art. 9 der Europäischen Menschenrechtskonvention*. Berlin: Duncker & Humblot, 1990.
- von Maiwald, Manfred. *Einführung in das italienische Strafrecht und Strafprozessrecht*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009.
- Rüfner, Wolfgang. „Leistungsrechte.” In *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa II. Grundrechte in Deutschland: Allgemeine Lehren I*, edited by Dieter Merten and Hans-Jürgen Papier. Heidelberg: C.F. Müller, 2006, § 40.
- Scheu, Harald Christian. „Autonomie církve v pracovněprávních záležitostech jako součást ochrany náboženských menšin.” In *Právní postavení náboženských menšin*, edited by Harald Christian Scheu, Jakub Kříž, and Kateřina Děkanovská, 73-82. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013.
- Schinkele, Brigitte. „Kirchliches Arbeitsrecht in der aktuellen Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte.” *Österreichisches Archiv für Recht & Religion* 59 (2012): 155-173.

Wieshaider, Wolfgang. „Komentarz do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 13 kwietnia 2006 r. (55170/00) w sprawie *Kosteski przeciwko Macedonii*.” *Österreichisches Archiv für Recht & Religion* 56 (2009): 98-104.

THE CASE OF SESSA: SPACE FOR RELIGIOUS MINORITIES

Summary

This article analyses to discuss the judgement of the European Court of Human Rights in *Francesco Sessa v. Italy*. Referring to other decisions of the Strasbourg authorities, and also to the judgement of the European Court of Justice in *Vivien Prais v Council of the European Communities*, the author concludes that in this case the judges of the European Court of Human Rights human failed to properly balance the interests of the parties involved.

Thumaczenie własne autora

Key words: Religion, State-Church relations, freedom of conscience and religion, religious pluralism, religion in public space, religious minorities, European Court of Human Rights, religious holidays, exercise of religion

Słowa kluczowe: religia, relacje Państwo – Kościół, wolność sumienia i wyznania, pluralizm religijny, religia w przestrzeni publicznej, mniejszości religijne, Europejski Trybunał Praw Człowieka, święta religijne, praktyki religijne